

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

СЕРІЯ 15

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
/ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ/

ВИПУСК 3К 2 (71) 16

ДІЯЛЬНОСТЬ ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА "СОКІЛ" В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

В статті розглянуто діяльність та спортивно-масові заходи гімнастичного товариства "Сокил" на Житомирщині. Розкрито роль сокильських відділень у селах Високе та Окілок нинішнього Володар-Волинського району. Встановлено, що історія створення, діяльніші та ролі сокильських організацій у Житомирській області, взагалі не розглядалось в історії фізичної культури України. Доведено, що гімнастичне товариство «Сокил», яке було створено чехами відіграло значну роль у розвитку фізичної культури і спорту на Житомирщині.

Ключові слова, гімнастичне товариство "Сокил", фізична культура, спорт, спортивно-масові заходи, Житомирщина, Волинь.

Грибан Г.П.

Деятельность гимнастического общества "Сокол" в Житомирской области в начале XX столетия. В статье рассмотрено деятельность и спортивно-массовые мероприятия гимнастического общества "Сокол" на Житомирщина. Раскрыто роль сокольских отделений в селах Высокое и Окилок нынешнего Володар-Волинского района. Установлено, что история создания, деятельности та роли сокольских организаций в Житомирской области, вообще не рассматривалось в истории физической культуры Украины. Доведено, что гимнастическое общество «Сокол», которое создано чехами сыграло значительную роль у развитии физической культуры и спорта на Житомирщине,

Ключевые слова: гимнастическое общество "Сокол", физическая культура и спорт, спортивно-массовые мероприятия, Житомирщина, Волинь.

Gryban G.P. Activities of gymnastic society "Sokil" in Zhytomyr region in the early 20th century. The article deals with activities and sports events of the gymnastic society "Sokil" in Zhytomyr region. It is found out, that the history of establishment, functioning and role of Sokil organizations in Zhytomyr region is not considered in the history of physical culture of Ukraine. It is proved that a significant role in the development and founding of physical culture and sport in Zhytomyr and Volyn province belongs to gymnastic society "Sokil" which was established by Czech settlers of the late 19th century. The activity of gymnastic society was especially intensified in June 1912 during the preparation for the First Slavically in Prague, devoted to the 50th anniversary of the foundation of society "Sokil". On the eve of First World War, the Volyn Society numbered 217 members (169 men and 48 women). During the war the society had not ceased their activities, despite the fact that 105 of its members were drafted into the army, August 23, 1914, a general meeting was held in the Czech colony in Kroshnia where Czech volunteers signed up for Kiev armed forces. Similar meetings were held in the colonies Okilok, Vysoke and others. At the meeting on September 25 of the same year, the members of society decided to offer financial assistance to wounded soldiers. Working away from their homeland, the Czechs helped in every way to overcome their eternal conqueror-Germany. In Zhytomyr occupied by the Germans, the Volyn gymnastic society "Sokil" worked underground. Activities of the gymnastic society "Sokil" in the Zhytomyr region in the early 20th century led to economic and social growth in the region, promoted family arising local people with gymnastic exercises of "Sokil" members, creation of orchestras and fire brigades, awakened desire of the Ukrainian nation to unite give rise to direct contact of Ukrainian youth with Czech sportsmen.

Key words; gymnastic society "Sokil", physical culture, sports, sports events, Zhytomyr region, Volyn.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Створюючи сучасну систему фізичного виховання в Україні, ми маємо звертатися до минулого, черпати звідти знання, натхнення, мудрість та досвід тих поколінь, які у важких історичних умовах робили перші кроки, плекали громадську думку і творили спортивну славу рідного краю [1]. Нині їхній досвід ми маємо вивчати, незважаючи на те, що героїв тих подій вже немає серед нас, пішли із життя і їх нащадки, втрачені назавжди важливі документи, які не дозволяють повністю встановити історичні факти і події тих часів. Адже в умовах бездержавності, байдужості та псевдодіяльності керівників-чужинців багато

фактів було викривлено, замовчено та знищено для приниження української нації. В той же час в архівах., музеях приватних колекціях, наукових бібліотеках збереглося багато документів, які дозволяють відтворити реалістичну історію тих подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В національно-культурному житті Житомирщини на початку XX століття особливого значення набув фізкультурно-спортивний рух. Значна роль у розвитку і започаткуванні в Житомирі і Волинській губернії фізичної культури і спорту належала, насамперед, спортивним товариствам і організаціям [2] та, зокрема гімнастичному товариству «Сокіл» [1, 3]. Особливо діяльність гімнастичного товариства активізувалася під час підготовки до проведення I Всеслов'янського зльоту в Празі, присвяченого 50-річчю від заснування товариства «Сокіл», яке планувалось провести в червні 1912 року. Вже 29 січня 1912 року правління Волинського товариства провело загальні збори, де розглянуло питання про підготовку і участь у зльоті [5, с. 3]. Готуючись до зльоту, члени Волинського товариства відшліфовували свою майстерність на спортивних заходах та благодійних концертних вечорах [1,3].

Мета та завдання роботи. Вивчення історії створення., діяльності та ролі сокільських організацій у Житомирській області на початку XX століття; дослідження програм спортивно-масових та культурних заходів того часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що на початку 1911 року І.О. Чехлатов залишає посаду голови правління гімнастичного товариства «Сокіл», відмовивши товариству в приміщенні I чоловічої гімназії для проведення занять. Після довгих поневірянь і безлічі прохань товариство *«приютилось при местной II гимназии»* (рис. 1, авт.), *пюбезно предоставившей свое помещение бесплатно»* [10, с. 3].

Рис. 1. II Житомирська чоловіча гімназія, 1909 р. (нині корпус природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, вул. Пушкінська, 42)

У червні 1912 року проходить I Всеслов'янський сокільський зліт у Празі. Волинське товариство організовує екскурсію до Праги для всіх бажаючих. 28 квітня 1912 газета «Вольні» друкує оголошення такого змісту: *«Из Житомира организуется поездка в Прагу на слет чешских соколов, которые представили выдающееся зрелище. В общих упражнениях в Праге будут участвовать 50000 соколов. Стоимось поездки с %-дневным пребыванием в Праге с правом получишь мешо на слете и бесплатной квартирой обойдется около 60 рублей. Экскурсия выведет из Житомира 10 июня»* [20, с. 3]. На жаль, відомі прізвища тільки двох учасників зльоту: Павла Івановича Каділіна та та Вячеслава Антоновича Горака. Мабуть, побував у Празі і Максиміліан В'ячеславович Фреліх з деякими учнями житомирських гімназій. На цю думку наводить один документ, що зберігся у фондах обласного краєзнавчого музею, танго змісту:

«Господину директору Житомирской 2-й гимназии»

«8 ответ на ходатайство от 26 мая сего года (1912 г) № 581 Императорское генеральное консульство имеет честь уведомить Ваше Вьюокородие, что по сеедениям, полученным от аестрийского Министерстеа железных дорог, еоспитанникам иностранных учебных заведений предоставляется такая же 50 % скидка при проезде в пассажирских поездах, как и воспитаникам австрийских учебных заведений» [4].

У грудневому номері газети «Жизнь Волини» знаходимо замітку: *«В правление местного гимнастического общества «Сокол» поступили ходатайства жителей села Вьюокого и Околек (Окілок, авт.) Житомирского уезда об открытии у них отделений Волинского «Сокола». До этого еремени было отделение в селе Квасилов»* [11. с. 3]. У січні 1914 року губернатор Волині М.О. Мельников надає дозвіл на їх відкриття [12, с. 3]. Вже 2 лютого відділення в галони виногради під керівництвом А.В. Граховця проводить показовий виступ [13, с. 3].

На початку 1914 року розпочався голод на Галичині. Незважаючи на скрутне фінансове становище правління Волинського товариства «Сокіл» на засіданні 15 березня 1914 року постановило: *«...пожертвовать в пользу голодающих русских в Галиции из кассы «Сокола» 5 рублей. Кроме этого члены правления в упомянутом заседании собрали между собой 10 руб 50 коп для той же цели, каковые деньги в количестве 15 руб 50 коп направит казначею местного отделения русско-галицкого общества с тем, чтобы пожертвование было выслано во Львовский русские»*

спасательный комитет» [14, с. 3].

Досить знаковою подією для міста Житомира став спільний виступ відділень Волинського товариства «Сокол», який відбувся 7 квітня 1914 року в залі публічної бібліотеки (обласна бібліотека для дітей по вул. Пушкінській). Газета «Жизнь Волини» від 4 квітня 1914 року надрукувала програму сокольського вечора: «1) Упражнения с железными палками в исполнении мужской группы вьюковского отделения под началом А.В. Граховца. 2) Вольные деижения мужской группы околокского отделения под началом А.И. Гасала. 3) Фигуры с флажками околокской женской группы. 4) Лекция П.И. Кадилаина:

- а) краткая историческая справна о происхождении и развитии русского сокольства;
- б) славянская езаимность на почве сокольских слетов;
- в) первый Всеславянский слет 1912 вода в г. Прага и Петроградский слеш 1914 вода.

5) Упражнения с булавами женской вруппы села Бьюокского. 6) Вольные деижения детской группы вьюковского отделения. 7) Упражнения с флажками житомирской женской вруппы М.В. Фрелиха. 8) Упражнения с булавами житомирской женской группы. 9) Народный гимн в исполнении военного оркестра Костромского полка под управлением Яворовского.

Гимнастические упражнения идут под сокольские мотивы. У рояля восподин Скленичка» [15, с. 2], Про успішні виступи соколів написали всі місцеві газети. Неможливо пройти осторонь від зворушливого листа, якого надіслало житомирське товариство своїм колегам у с. Високе та Окілок 26 квітня 1914 року.

«Дорогие братья и сестры!

1 апреля 1914 вода яркая и радостная минута в жизни нашего Вольтского «Сокола». В стенах публичной библиотеки естретились 3 сокольских внезда и протянули друг другу братскую руку. Осуществилась та идея, которая незабеенными Тыршем и Фивнером написана на сокольском знамени: «Братство, равенство и единение». Мы с вордостью любовались прекрасным व्यутуплением ваших групп: в ваших вимнастических упражнениях видна одушевленная и знервичная работа, к которой и зовет человека славянский сокол, воворящий своим членам: «В мышцах - сила, в мыслях - смелость и в сердце - любовь к своему народу». Мы горячо приветствуем доброе начало вашей сокольской жизни и от искреннево сердца желаем, чтобы оно было заловом будущево процветания нашей братской сокольной. Правпение нашево Житомирского Сокола на заседании 19 апреля 1914 вода постановило выразить вам сердечную благодарность за понесенные братьями и сестрами еашево отделения труды по поездке и публичному व्यутуплению на вечере 1 апреля 1914 вода. Пусть братское единение, осуществившееся на этом маленьком нашем слете, послужит звеном дальнейшево обучения наших общесте для разеития на Вольт великих идей славянсково сокола. Наздарь» [18, с. 3].

9 травня 1914 року М.В. Фреліх разом зі своїми колегами організували і провели сокільське свято у II чоловічій гімназії. Мабуть, щоб показати, наскільки відсталою була потішна гімнастика, яка входила до програми навчальних закладів Росії. М.В. Фреліх для порівняння включив до програми свята елементи сокільської гімнастики. Ось якою була програма свята:

- зустрічний марш учнівського оркестру;
- прості вправи для учнів підготовчого класу (потішна гімнастика);
- вправи з палицями для учнів 4-7 класів (сокільська гімнастика);
- складні вправи для учнів I класу (потішна гімнастика);
- вправи з прапорцями для учнів III класу (сокільська гімнастика);
- вправи трійками для учнів II класу (потішна гімнастика);
- вправи на гімнастичних приладах (сокільська гімнастика);
- вправи з рушницями для учнів IV класу (потішна гімнастика);
- змагання груп в естафетному бігові (сокільська гімнастика);
- вільні рухи (сокільська гімнастика);
- вправи з булавами (сокільська гімнастика);
- піраміди (сокільська гімнастика);
- марш (муз. Манна) у виконанні учнівського оркестру;
- гімн «Боже, царя храни» [16, с. 3].

Газета «Наша Волинь» від 11 травня 1914 року надрукувала свій відгук про сокільське свято: «Были व्यутупления с потешной и сокольской вимнастикой, причем потешной было уделено очень мало внимания, видно, что увлечение потешной вимнастикой отходит в область преданий. Вьютупления прошли как-то вяло, и ученики старались только в упражнениях сружьями, а в остальных номерах путались, отставали друг от друга.

Зато положительно все व्यутупления сокольской вимнастики прошли планомерно, красиво и с любовью к депу всех участников व्यутупления. Казалось, что в этом воду учитель сокольской вимнастики значительно обоватил фигуры новыми, красивыми и интересными деижениями. Здесь была духовная связь исполнителей с руководителями» [19, с. 3].

Напередодні Першої світової війни Волинське товариство налічувало 217 членів (169 чоловіків і 48 жінок). Під час війни товариство не припинило своєї діяльності, незважаючи на те, що 105 соколів були призвані до діючої армії [7]. 23 серпня 1914 року в чеській колонії на Крошні відбулися загальні збори, на яких «была произведена запись чешских добровольцев в Киевскую дружину и учреждена вспомозательная дружина чехов. ...Нужно заметить, что из мнових чешских семей отправилось на войну довольно бойцов. На собрании записалось 20 добровольцев, что составляет 10 % всево мужсково населения. Женщины также проявили большое желание идти на помощь, о чем будет доложено дамскому комитету в Києве» [17, с. 4]. Такі ж збори пройшли в колоніях Окілок, Високе та ін. На засіданні 25 вересня того

ж року житомирські соколи вирішили виділити матеріальну допомогу пораненим бійцям. Працюючи далеко від своєї батьківщини, чехи *всіляко допомагали здолати одвічного свого завойовника - Німеччину* [21, с. 3]. В окупованому німцями Житомирі Волинське гімнастичне товариство «Сокол» працювало підпільно, а тому документальних підтверджень про його роботу за цей період майже не збереглося. Лише 14 серпня 1920 року з'являється короткий звіт про діяльність Волинського гімнастичного товариства «Сокол» за підписом тимчасово виконуючого обов'язки голови правління товариства Я. І. Гоушка: «...8 1917 году общество открыло три отделения на Крошне Чешской, в Околке и Высоком. С приходом полякое, украинские (петлюроеские) еласти общество закрыти, и общество занималось подпольно до опятного прихода советских властей. Ныне общество насчитывает 84 человека» [7].

Відділення в Окілку і Високому (у колонії Виногради) відкрилися ще в січні 1914 року, а в 1917 році, найвірогідніше, вони поновили роботу. Та й відділення на Крошні Чеській було самостійним товариством, що підтверджується багатьма документами. Крошенське товариство «Сокол» розпочало свою діяльність у серпні 1917 року. Організував товариство Стефан Франце-Антонович Томан. У 1917 році працювало три відділення: дитяче (вік від 7 років), *шоноче* (вік від 15 років і старше), *чоловіче* (від 16 років і старше). Заняття з гімнастики та легкої атлетики проводилися 4 рази на тиждень в одній із кімнат училища. У наступному 1918 році кількість членів товариства зменшується до 70. Під час бойових дій заняття проводилися, як уже згадувалося, таємно. За таких обставин бажаючих займатися спортом зменшилося [8, арк. 73].

Як згадував ветеран Овруцького і Коростенського спорту СІ. Іванов, у 1917 році при місцевій чоловічій гімназії також працювало гімнастичне товариство «Сокол», яке очолював викладач гімнастики, за національністю чех (прізвище поки невідоме). Несподіванкою став той факт, що і в місті Новоград-Волинському було організовано і працювало гімнастичне товариство «Сокол». Так, у звіті про реєстрацію спортивного інвентарю, спортсменів і спортивних товариств від 19 травня 1919 року сказано: «...Взяты на учет гимнастические приборы и снаряды, находящиеся в бывшем Новоград-Волыном спортивно-атлетическом обществе «Сокол» и на складе ликвидационной комиссии...» [6, арк. 27].

Найвірогідніше, Волинське товариство «Сокол» відновило роботу у 1919 році, про що свідчить звіт всеобучу про діяльність спортивних товариств Волині станом на липень 1919 року. На той час у товаристві займалося 103 члени (в т. ч. 14 жінок) [9, с. 81]. Одним із організаторів відродження Волинського гімнастичного товариства «Сокол» слід уважати чеха Ярослава Івановича Гоушка (рис. 2). Як покажуть подальші події, Я.І. Гоушка, без усякого сумніву, відіграв важливу роль у становленні фізкультурного руху і спорту в Житомирі та на Волині в перші роки існування всеобучу. При формуванні губернського відділу всеобучу на посаду інструктора був призначений саме Я. Гоушка: «...спортсмен, окончивший профессорские курсы спорта и физического развития в Праге, преподававший в разных городах России около 10 лет,

Рис. 2. Ярослав Іванович Гоушка, 1920 р.

Рис. 3. Члени Житомирського гімнастичного товариства «Сокол», 1920 р. (зліва на право другий ряд, четвертий - Я.І. Гоушка)

Пізніше у 1920 році правління очолив один із провідних спортсменів Житомира Микола Архипович Вакулка, секретарем працював Микола Сергійович Варенцов, інколи його заміняв Стефан Владиславович Іваницький (організатор першого гуртка з легкої атлетики в місті Житомирі).

ВИСНОВКИ. Діяльність гімнастичного товариства «Сокол» на території Житомирської області (Волинська губернія) на початку ХХ століття призвела до економічного і соціального зростання регіону, сприяла ознайомленню місцевого

населення з сокольською гімнастикою, створення оркестрів, пожежних команд, розбудила прагнення української нації до об'єднання, породила безпосередні контакти української молоді з чеськими соколами.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Вивчення історичної спадщини діяльності житомирських спортивних товариств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gryban G.P. History of foundation and activity of the gymnastics society "Sokil" Volyn / G.P. Gryban // Scientific journal of M.P. Dragomanov-NPU. - Series No.15. - Scientific-pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports: Coll. of scientific papers / Edition of G. M. Arziutov. - K.: M.P. Dragomanov - NPU, 2015. - Vol. 3K2(57) 15. - P.92-95.

2. Kukharsky O.S. Sports societies and organizations of Zhytomyr region 1893-1922.: monograph / O.S. Kukharsky, G.P. Gryban. - Zhytomyr, «Ruta», 2015. -184 p.

3. Kukharsky O.S. History of the gymnastics society "Sokil" in Voyn: monograph / O.S. Kukharsky, G.P. Gryban. -Zhytomyr: "Ruta", 2015.-128 p.

4. Zhytomyr Museum of Regional Ethnography. - КП - 36963 -The complex of materials of gymnastic society «Sokil». State Archive of Zhytomyr Region

5. Ф 147, оп. 1, дод. 197, spr. 262.

6. Р 1487, оп. 1 дод., spr., 1010, sheets 27.

7. Р 1487, оп. 1 дод., spr., 1014.

8. Р 1487, оп. 1 дод., spr., 1031, sheets 73.

9. Р 1673, оп. 1, дод. spr., sheets 81.

10. Newspaper «ZhysnVoyni», No. 164 of June 1, 1911 - P. 3.

11. No. 302 of November 29, 1913 -P. 3.

12. No. 12 of January 14, 1914 - P. 3.

13. No. 26 of January 28, 1914-P. 3.

14. No. 73 of March 19, 1914г.-P. 3.

15. No. 87 of April 4, 1914-P. 2.

16. No. 117 of May 9, 1914-P. 3.

17. No. 216 of August 23, 1914 -P. 4.

18. Газета «Наша Волянь», № 106 от 26 апреля 1914 г. - С. 3.

19. № 122 от 11 мая 1914г.-С. 3.

20. Газета «Волянь», № 114 от 28 апреля 1912 г. - С. 3.

21. Газета «Жизнь Воляни» Ш 249 от 25 сентября 1914 г. - С. 3,

P.S. Автор висловлює щире вдячність досліднику історії фізичної культури і спорту на Житомирщині О.С. Кухарському за цінні поради та представлені архівні матеріали.